

ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ὡς μέθοδος διδασκαλίας ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ διδασκομένη κατὰ τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Sarazin, ὡς διερρυθμίσθη ὑπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου Καποδίστρια καταρτισθείσης ἐπὶ τῆς προπαιδείας Ἐπιτροπῆς, μέ τινὰς τροποποιήσεις, περιληφθείσας εἰς τὰς δύο μεταγενεστέρας ἐκθέσεις αὐτοῦ καὶ ὑπαγορευθείσας ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς προσαρμογῆς αὐτῆς πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῆς πείρας καὶ τῶν νεωτέρων περὶ τὴν ἀλληλοδιδασκαλίαν μεταρρυθμίσεων ἐν Εὐρώπῃ, ὡς λέγει τὸ ἀπὸ 23 Ἰουλίου 1856 διάταγμα, δι' οὗ ἐπῆλθον ἐπουσιώδεις τινὲς εἰσέτι τροποποιήσεις εἰς τὸν ἐν χρήσει Ὁδηγόν.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεθόδου ταύτης ἐξετέθησαν εἰς τὸ Α' μέρος τοῦ παρόντος, ὅπου ἐγένετο λεπτομερὴς ἀνάλυσις αὐτῆς. Ταῦτα δὲ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαφεύγουν τὴν προσοχὴν τοῦ κέντρου, τὸ ὁποῖον διεπίστωνεν ἐκάστοτε τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν, ὑφ' ἣν εὕρισκετο ἡ δημοτικὴ μας ἐκπαίδευσις.

Τὸ 1879 τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἀπέστειλε πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν σχολείων τοῦ Κράτους ἐκτάκτους ἐπιθεωρητάς, τὰς ἐκθέσεις τῶν ὁποίων συνώψισεν εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 7639 τῆς 19 Ἰουλίου 1879 ἐγκύκλιόν του, ἔχουσαν ὡς ἐξῆς: «Πάντες οἱ παρὰ τοῦ Ὑπουργείου ἐφέτος ἐκπεμφθέντες ἐπιθεωρηταὶ ὁμοφώνως ἀπεφῆναντο, ὅτι τὸ μέγιστον καὶ γενικώτατον τῶν κατατρυχόντων τὰ δημοτικὰ σχολεῖα δεινῶν, ἐξ οὗ ἡ παντελής τῶν πλείστων ἀκαρπία καὶ ἡ παρ' ἡμῖν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἀπονάρκωσις καὶ ἡ τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος κατάπτωσις εἶναι ἡ ἐκ φυγοπονίας ὀλεθρία τῶν πλείστων ἐξ ὑμῶν ἕξις, νὰ ἐξαναγκάζητε τοὺς παῖδας εἰς ἀνάγνωσιν ἄνευ προηγουμένης ἀναπτύξεως καὶ ἐξηγήσεως τοῦ ὀριζομένου ἀπλῶς διὰ σημείων ἐν τῷ περιθωρίῳ μαθήματος, καὶ εἰς ἀπομνημόνευσιν ὁλοκλήρων διδασκτικῶν βιβλίων, ἐξ ὧν οὐδὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐννοοῦσιν ἀναγινώσκοντες ἢ ἀπομνημονεύοντες φωνῆ γεγωνυία καὶ γλώσσης ρύμη ἀκατασχέτω. Οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, οὔτε ὅτι ὁ ἐν χρήσει ὀδηγὸς ἐπιβάλλει, οὔτε ὅτι ἄλλη διδασκτικὴ μέθοδος δικαιολογεῖ τὴν παρὰ πάντα παιδα-

γωγικόν καὶ ψυχολογικόν νόμον ὑπὸ τῆς φυγοπονίας ἐπινοηθεῖσαν ταύτην διδασκαλίαν, ἐξ ἧς ἢ τοῦ νοῦς στείρωσις, ἢ τῆς καρδίας πώρωσις, ἢ τοῦ ἐνστίκτου πρὸς τὸ μαθάνειν ἔρωτος ἀπόσβεσις καὶ τὸ μέγιστον ἢ ἐκ τῆς ἀκίνησιος τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐλλείψεως πάσης ψυχαγωγίας, ἐγγιγνομένης ληληθότως εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδῶν, ἀποστροφή πρὸς τὸ βιβλίον καὶ τὴν πνευματικὴν ἐνασχόλησιν, ἐξ ἧς αἱ ἀταξίαι, ἢ φιλοπαιγμοσύνη, καὶ αἱ ἄλλαι κατὰ τὴν ἀδρότεραν ἡλικίαν τῶν παιδῶν παρεκτροπαί . . .

» Ἐπιθυμῶν νὰ περικόψω, τό γε νῦν, ἐκ τῶν ἐνόντων τὴν ἐκ τῆς μηχανικῆς διδασκαλίας προσγιγνομένην ζημίαν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἠθικὴν τοῦ λαοῦ μόρφωσιν . . . ἐντέλλομαι ὑμῖν τὰ ἐξῆς γενικώτερα». Μετὰ ταῦτα ἡ ἐγκύκλιος δίδει ὁδηγίας ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας τῆς ἀναγνώσεως, τῶν θρησκευτικῶν, τῆς ἱστορίας κτλ. καὶ καταλήγει· « Ἀποσκορακίσατε κατὰ μικρὸν τὴν ἄψυχον μηχανικὴν διδασκαλίαν, τὴν ἀποναρκοῦσαν τὸ πνεῦμα καὶ καταψύχουσαν καὶ καταπικραίνουσαν τὴν καρδίαν τῶν παιδῶν, καὶ ἀντ' αὐτῆς ἐγκολπώθητε τὴν ἀπλῆν καὶ φυσικὴν διδασκαλίαν, δι' ἧς αἱ γνώσεις καὶ ἐμπειρίαι μεταδίδονται τοῖς παισὶ χαίρουσιν, οὐ μόνον σαφεῖς καὶ εὐκατάληπτοι δι' ἀπλῆς καὶ εὐμηχάνου ἀναπτύξεως τῶν ἐννοιῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ κέντρου κινητικοῦ τῆς βουλήσεως αὐτῶν πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἀνακύψατε οἱ ἀποτεθαρρημένοι ἐξ ὑμῶν ἀπὸ τῆς νάρκης ἀναλογιζόμενοι τὸ μέγεθος τῆς βλάβης, ἧς οὕτω γίνεσθε αἴτιοι . . . ».

Ἄλλ' ἤδη, πολὺ ἐνωρίτερον, ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος ἤρχισε νὰ μὴ ἱκανοποιῇ τὴν κοινωνίαν. Τὴν 5 7βρίου 1869 ὁ Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων προεκήρυξε διαγωνισμόν με θέμα « ποῖαι αἱ ἐλλείψεις τῆς κατωτέρας καὶ μέσης δημοσίας παιδείας ἐν Ἑλλάδι; πόθεν ἐκάστη αὐτῶν προέρχεται, ἂν ἐκ τῶν νόμων, ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς ἢ ἐξ ἄλλων λόγων; ποῖα τὰ ἄμεσα καὶ ἔμμεσα ἀποτελέσματα τῶν ἐλλείψεων τούτων εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν διάπλασιν τῆς νεολαίας; καὶ τίς ἢ ἐπιρροὴ ἀμφοτέρων ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας; Τέλος ποῖα τὰ καταλληλότερα θεραπευτικὰ μέσα»; Κριτικὴ ἐπιτροπεία ἐπὶ τοῦ διαγωνισμοῦ ὠρίσθησαν οἱ Σ. Κολιάτσος, Λέων Μελάς,

Κων. Παπαρρηγόπουλος, Γρηγ. Παπαδόπουλος, Δημ. Σ. Μαυροκορδάτος, Λ. Δόσιος καὶ Δ. Σεμιτέλος, ἥτις ἐν τῇ ἀπὸ 3 Μαΐου 1872 ἐκθέσει τῆς, προκειμένου περὶ τῶν μεθόδων διδασκαλίας, λέγει «τὸ καθ' ἡμᾶς, τὸ περὶ μεθόδου ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις ζήτημά ἐστιν ἤδη ὀριστικῶς λελυμένον οὐχὶ μόνον ἐν ταῖς πρὸ αἰώνων εὐνομούμεναις καὶ εὐπορούσαις χώραις, ἀλλὰ καὶ παρ' ἅπασιν τοῖς βουλομένοις ν' ἀκολουθήσωσι τὰς ὑγιεῖς καὶ ἀναντιρρήτους τῆς παιδαγωγικῆς ἀρχάς. Ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ λεγομένη μέθοδος, ἐν ἣ γίνεται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον χρήσις τῶν προχωρημένων παιδῶν πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἐπιτήρησιν τῶν λοιπῶν, πρὸ πολλοῦ σποράδην γνωστὴ οὖσα, ἐφηρμόσθη κανονικώτερον περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος πρῶτον ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰνδιῶν Μανδράς ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου Βέλλ καὶ εἶτα ἐν Λονδίῳ μετὰ τινῶν διαφορῶν καὶ παραλλάξεων ὑπὸ τοῦ ὡσαύτως Ἄγγλου Λαγκάστερ, ἐξ οὗ καὶ Λαγκαστριανὴ ἐπωνομάσθη· λαβοῦσα δὲ ἐκ τῆς πρώτης ἐπιτυχίας μέγα κῦρος, ἐτιμήθη καὶ πανταχοῦ σχεδὸν εὖρεν ὑποδοχὴν, κατὰ τὰς πρώτας μάλιστα δύο δεκαετηρίδας τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος, ὅτε καὶ αὐτὸς ὁ Μέγας Ναπολέων μετὰ τὴν ἐκ τῆς νήσου Ἐλβης ἐπιστροφὴν του ὑπὲρ αὐτῆς εἰργάσθη ἐν Γαλλίᾳ. Ἐκτοτε ὅμως κατὰ μικρὸν ἠλαττώθη ὁ πρῶτος ὑπὲρ τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων ἐνθουσιασμός, ἀποδειχθέντων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τῶν πολλῶν τῆς μεθόδου ἐλαττωμάτων. Ἀπεδείχθη, ὅτι σύστημα μηχανικῆς ὅλης διδασκαλίας, ὡς εἶναι ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος, σύστημα, οὗτινος ἡ ἐκτέλεσις ἀφήνεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ἄπειρα καὶ ἀγωγῆς χρήζοντα παιδιά, οὔτε ἠθικῶς νὰ μορφώσῃ τοὺς μαθητάς, οὔτε τὰς διανοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις νὰ διεγείρῃ καὶ ν' ἀναπτύξῃ δύναται, δικαιολογεῖται δὲ μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ, ὅσάκις δηλονότι ἡ πληθὺς τῶν παιδῶν ἢ ἡ ἔλλειψις διδασκάλων δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐφαρμογὴν ἄλλης κρείττονος μεθόδου. Ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ, ἣν καὶ ἡ γενέτειρα αὐτῆς γῆ, ἡ Ἄγγλία σχεδὸν ἐγκατέλειπεν ἀπὸ τοῦ 1846, ἐξέλιπεν ἀμεταστρεπτὶ πανταχοῦ, ὅπου ἄλλοτε εἶχεν εἰσαχθῆ. Πάντες δὲ ἀναγνωρίζουσι τὴν ὑπεροχὴν τῆς κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἐν αἷς, ὡς ἐν Πρωσσίᾳ, Σαξωνίᾳ καὶ Ὀλ-

λανδία, αείποτε απέκρουσαν αὐτήν, ἢ ὅπου ἔσπευσαν ν' ἀπαλλα-
γῶσιν αὐτῆς. Μόνη ἡ ἡμετέρα Ἑλλάς ἐπιμένει διατηροῦσα ἐπὶ
ἀναντιρρήτῳ αὐτῆς ζημίᾳ ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις τὴν νεκρὰν
ταύτην μέθοδον· τοῦτο δὲ πολλῶν ἔνεκα λόγων, ἴσως δὲ καὶ διότι
οἱ εὐκόλως χειροτονούμενοι διδάσκαλοι, ἀδαεῖς ἢ ράθυμοι τὰ πολ-
λά, προτιμῶσιν αὐτὴν ὡς εὐχερεστέραν τῶν ἄλλων μεθόδων καὶ
ὡς δυναμένην νὰ καλύψῃ, ὑπὸ τοὺς τύπους ἐξωτερικῆς τάξεως
καὶ μηχανικῆς ἐργασίας, τὴν ἀνικανότητα ἢ τὴν ἀμέλειαν αὐτῶν...
Τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπείας εἰσὶ πεπεισμένα, ὅτι ἡ κακὴ τῶν δημο-
τικῶν μας σχολείων κατάστασις ὀφείλεται ἐν μέρει καὶ εἰς τὴν ἐν
ἰσχυρῇ μέθοδον καὶ ὅτι συμφέρει καὶ εὐκόλον εἶναι νὰ ἐγκαταλει-
φθῇ μὲν ὅσον τάχος ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ, διατηρουμένων ἐκ ταύτης
μόνον τινῶν γνωστῶν κινήσεων, νὰ εἰσαχθῇ δὲ ἀντ' αὐτῆς ἡ μετὰ
τῆς κατ' ἄτομον διδασκαλίας (*méthode individuelle*) συνδυαζο-
μένη συνδιδασκτικὴ μέθοδος (*méthode simultanée*), καθ' ἣν ὁ δι-
δάσκων, ἐνῶ ἀσχολεῖται εἰς τὴν διδασκαλίαν ἐκάστου κατ' ἰδίαν
μαθητοῦ, διδάσκει συγχρόνως πάντας, καὶ διὰ τῆς ἐπιδεξιότη-
τος αὐτοῦ τὴν προσοχὴν πάντων ζωηρὰν καὶ σύντονον δια-
τηρεῖ. Καὶ βεβαίως μὲν καὶ ἐνταῦθα θέλει ἀπαντήσῃ τις τὸ πρόσ-
κοιμα τοῦ ἀπαρασκευάστου τῶν διδασκάλων· ὅπως δὲ ὅμως ἡ
ἀπ' εὐθείας διδασκαλία καὶ τοῦ ἡττον ἱκανοῦ διδασκάλου εἶναι
προτιμητέα τοῦ νῦν ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις ἡμῶν ἐπικρα-
τοῦντος συστήματος, καθ' ὃ ἐγκαταλιμπάνονται μὲν οἱ πολλοὶ τῶν
μαθητῶν εἰς τὴν ἀπειρίαν τῶν ὁμηλικῶν πρωτοσχόλων, φροντίζει
δὲ ὁ διδάσκαλος, ὅταν ἐργάζεται, μόνον περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν
ὀλίγων ἐν τῷ συνδιδασκτικῷ λεγομένῳ τμήματι».

Ὅλιγον βραδύτερον ὁ αὐτὸς Σύλλογος προεκήρυξε νέον δια-
γωνισμόν με θέμα «ποῖος πρέπει νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς διδασκα-
λίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, ποῖα τὰ
ὄρια τῆς διδασκαλίας ταύτης καὶ πῶς δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ τα-
χύτερον καὶ τελειότερον;» Τὴν κριτικὴν ἐπιτροπὴν ἐπὶ τοῦ διαγω-
νισμοῦ τούτου ἀπετέλεσαν οἱ Φ. Ἰωάννου, Στ. Κουμανούδης καὶ
Ἰ. Πανταζίδης, οἵτινες ἐν τῇ ἀπὸ 5 Μαΐου 1874 ἐκθέσει των κατα-
κρίνουσι τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον καὶ συνιστῶσι τὴν εἰσα-

γωγὴν τῆς συνδιδασκτικῆς διὰ τὴν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως διδασκαλίαν.

Συγχρόνως σχεδὸν¹ ὁ ἴδιος Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων συνέστησεν ἐν Ἀθήναις παιδαγωγεῖον, ἢτοι πρότυπον δημοτικὸν σχολεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ διδασκαλία διεξήγετο κατὰ τὴν συνδιδασκτικὴν μέθοδον. Σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο «νὰ συντελέσῃ, ὅπως διαδοθῆ ἐν Ἑλλάδι νέον σύστημα δημοτικῆς παιδεύσεως κατὰ μέθοδον δοκιμωτέραν». Τὸ παιδαγωγεῖον ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἑξ ἑτάξεως, ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως ἐλειτούργησαν μόνον αἱ τέσσαρες κατώτεραι, δι' ἃς ἐξεδόθη καὶ τὸ σχολικὸν πρόγραμμα. «Εἰς πρόσκαιρον δὲ ἀναπλήρωσιν τοῦ μὴ ὑπάρχοντος διδασκαλείου, γίνονται εἰς τὸ παιδαγωγεῖον δεκτοὶ νέοι διανύσαντες τὰ μαθήματα τοῦλάχιστον τῆς γ' τάξεως γυμνασίου, ἵνα παρασκευασθῶσιν εἰς τὸ δημοδιδασκαλικὸν ἔργον κατὰ τὴν ἐν τῷ παιδαγωγείῳ ἐπικρατοῦσαν μέθοδον. Ἡ παρασκευὴ αὕτη γίνεται α) καθ' ὅσον οὗτοι παρακαθήμενοι εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν διαφόρων μαθημάτων ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως μανθάνουσι πῶς γίνεται αὕτη· β) καθόσον διδάσκονται ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ κατ' ἰδίας ὥρας μάθημα παιδαγωγικὸν καὶ μεθοδικόν, δηλοῦν κυρίως τὸ διατὶ ἐν ἑκάστῳ ἐν τῷ παιδαγωγείῳ οὕτως ἢ οὕτως γίνεται· γ) καθόσον καὶ αὐτοὶ ἐν καιρῷ διδάσκοντες ἐνώπιον τοῦ διευθυντοῦ καὶ ὀδηγούμενοι ἢ διορθούμενοι ὑπ' αὐτοῦ ἀσκοῦνται πρακτικῶς εἰς τὸ διδάσκειν». Ἡ διάρκεια τῆς φοιτήσεως τῶν τοιούτων μαθητῶν εἰς τὸ παιδαγωγεῖον ἦτο ἐξάμηνος, μετὰ τὸ πέρασ δ' αὐτῆς ὑφίσταντο ἐξέτασιν καὶ ἂν ἠὺδοκίμουν, ἐλάμβανον πιστοποιητικὸν ὅτι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ διδάξουν τὰ στοιχειώδη μαθήματα κατὰ τὴν συνδιδασκτικὴν μέθοδον. Διευθυντῆς τοῦ παιδαγωγείου διωρίσθη ὁ παιδαγωγὸς Σπ. Μωραΐτης, βοηθὸς δ' αὐτοῦ ὁ Σπ. Οἰκονόμου καὶ διδάσκαλος μουσικῆς ὁ Ἰούλιος Ἐνιγγ.

Κατὰ τὰς ἐξετάσεις τοῦ πρώτου ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας τοῦ παιδαγωγείου σχολικοῦ ἔτους ὁ διευθυντῆς αὐτοῦ ὡς ἀκολούθως ἐξήγησε τὰ κατὰ τὴν νέαν μέθοδον. «Ἐγκαιρον δὲ εἶναι

1. Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1875—1876.

νὰ δηλώσωμεν ἐνταῦθα διὰ βραχέων ὁποῖαν ἔννοιαν δέον νὰ ἔχη τις τῆς μεθόδου ταύτης· διότι μοὶ φαίνονται οἱ διὰ τοῦ ὄρου «συνδιδασκτική μέθοδος» ὀνομάζοντες αὐτήν καὶ πρὸς τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν παραβάλλοντες καὶ τοῦτο οὐσιώδη διαφορὰν αὐτῶν νομίζοντες τὸ συνδιδάσκεσθαι ἢ ἀλληλοδιδασκτεῖσθαι τοὺς παῖδας, ὅτι πολὺ ἐπιπολῆς βλέπouσι τὸ πρᾶγμα· διότι ἐνδέχεται τὴν θέσιν τῶν πρωτοσχόλων νὰ κατέχωσιν ἰσάριθμοι διδάσκαλοι ἐν τινὶ σχολείῳ, ὅτε πλεόν ἢ ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος δὲν ὑφίσταται, καὶ ὅμως τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ μὴ εὐρίσκηται μηδὲ ἐν ψυχίῳ τῆς ἡμετέρας μεθόδου ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ. Τὰς τοιαύτας οἱ Γερμανοὶ δὲν ὀνομάζουσιν *Methothen*, ἀλλὰ *Schuleinrichtungen*, διοικήσεις, διοργανώσεις ἐξωτερικὰς τῶν σχολείων, αἵτινες καίπερ συντελοῦσαι τὸ καθ' ἑαυτὰς οὐκ ὀλίγον, δὲν εἶναι ὅμως αὐταὶ αἱ μέθοδοι, διὰ τῶν ὁποίων ὁ παιδεύων ἄγει τοὺς μαθητὰς πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν. Ἡ ἡμετέρα μέθοδος εἶναι πόρισμα συμπάσης τῆς διανοητικῆς ἐργασίας πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ πάντων τῶν αἰώνων. Ὁ ὀρθῶς μεταχειριζόμενος ταύτην ἠξεύρει πρῶτον μὲν ποῖον εἶναι τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου, ὁποῖος ὢν ὁ ἄνθρωπος εἶναι τέλειος, ἵνα πρὸς τοῦτο κατευθύνῃ τὸν μαθητὴν, ἔπειτα ὁποῖος εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἀτελείᾳ του, ποίας σωματικὰς τε καὶ ψυχικὰς δυνάμεις ἔχει δεομένας ἀναπτύξεως, κρατύνσεως, κατευθύνσεως πρὸς τὸ προεγνωσμένον τέλος· ἔπειτα τίνα διδάγματα, τίνες ἀσκήσεις, ὁποῖαι μεταχειρίσεις εἶναι ἐπιτήδεια νὰ ἀναπτύξωσι, νὰ κρατύνωσι, νὰ κατευθύνωσι τὰς ὑπαρχούσας δυνάμεις· ἔπειτα ποῖον ἕκαστον τούτων ἐν τίνι ἡλικίᾳ πρέπει νὰ προσάγηται, καὶ πάμπολλα ἄλλα, ἅτινα ἀδύνατον νὰ περιλάβῃ τις ἐνὶ τύπῳ. Παράδειγμα δὲ παρέχομεν τὴν κατὰ τὴν ἡμετέραν μέθοδον διδασκαλίαν τῆς ἀναγνώσεως. Τίνι τρόπῳ διδάσκεται μέχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν ἡ ἀνάγνωσις πάντες ἠξεύρομεν, ὥστε πᾶς λόγος περὶ τούτου εἶναι περιττός. Ἡμεῖς διαστέλλομεν ἐπὶ ἑκάστου γράμματος τρία τινά· τὸ ὄρατὸν γράμμα, τὴν φωνὴν τὴν σημανομένην ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἡξεύρομεν δὲ ἤδη μαθόντες ὅτι ἡ γνῶσις τοῦ ὀνόματος ἑκάστου γράμματος οὐδὲν συμβάλλεται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ τούναντίον ἐμπόδιον γίνεται εἰς αὐτὴν ὄχι μικρόν. Ἐξεβάλομεν λοιπὸν ἐκ τῆς πρώτης ἀναγνώσεως

ἢ μᾶλλον σκοπὸν ἔχομεν νὰ ἐκβάλωμεν εἰς τὸ μέλλον τὴν μάθησιν τῶν ὀνομάτων ἐκάστου γράμματος· διότι ἤδη οἱ ἡμέτεροι μαθηταὶ πάντες ἔμαθον σὺτὰ ἀλλαχοῦ . . . Τοιαύτη ἐν βραχεῖ εἶναι ἡ μέθοδος, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς εἰσάγομεν. Οὐδὲ λόγου δὲ χρήζει ὅτι μόνον διδάσκαλοι δύνανται νὰ διδάσκωσι καὶ παιδεύωσι κατ' αὐτὴν, οὐχὶ παῖδες».

Δύο ἔτη κατόπιν ἰδρύθη διὰ τοῦ νόμου ΧΘ' τῆς 11 Ἰανουαρίου 1878 ἐν Ἀθήναις διδασκαλεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐδιδάσκετο ἡ συνδιδασκτικὴ μέθοδος, μετὰ δύο δὲ ἀκόμη ἔτη ἰδρύθησαν διὰ τοῦ νόμου ΩΝΘ' τῆς 6 Μαΐου 1880 δύο ἄλλα διδασκαλεῖα, τὸ μὲν ἐν Πελοποννήσῳ, τὸ δ' ἕτερον ἐν Ἑπτανήσῳ.

Τοιοιτοτρόπως παρεσκευάσθη τὸ ἔδαφος διὰ τὴν κατάργησιν τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ συστήματος, ἣτις καὶ ἐπραγματοποιήθη διὰ τοῦ ἀπὸ 3 Σεπτεμβρίου 1880 διατάγματος, διὰ τοῦ ὁποίου «πρὸς ἐπικράτησιν σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι ἐν τοῖς σχολείοις τοῦ Βασιλείου τῆς συνδιδασκτικῆς μεθόδου, δι' ἧς εὐσκοπώτερον ἢ τε ἠθικὴ μόρφωσις καὶ ἡ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τῶν παιδῶν ἐναρμόνιος ἀνάπτυξις ἐπιτυγχάνεται ἐνεργουμένης τῆς διδασκαλίας ἐκάστου μαθήματος μετὰ λόγου κατὰ τὰς νεωτέρας διδασκτικὰς μεθόδους, ἃς πεφωτισμένη πείρα ἐκύρωσε, καὶ πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν ἡμετέρων σχολείων τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου, ἣν ὡς πάντη μηχανικὴν καὶ τῆς τοῦ πνεύματος ἀναπτύξεως κωλυτικὴν κατεδίκασεν ἡ ἐπιστήμη» εἰσήχθη ἡ συνδιδασκτικὴ μέθοδος εἰς τὰ σχολεῖα ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπηρέτουν δημοδιδάσκαλοι ἐξεληθόντες τῶν νέων διδασκαλείων καὶ ἀσκηθέντες ἐν τοῖς προτύποις αὐτῶν, ἐν οἷς ἡ διδασκαλία ἐγένετο κατὰ τὸ συνδιδασκτικὸν σύστημα.

Πρὸς ἄσκησιν τῶν δημοδιδασκάλων εἰς τὸ νέον σύστημα ὑπεχρεώθησαν οὗτοι διὰ τοῦ ἀπὸ 16 Μαρτίου 1881 διατάγματος, ὅπως ἐκ περιτροπῆς μετεκπαιδευθοῦν ἐπὶ ἕξ ἑβδομάδας, παρακολουθοῦντες ὑποδειγματικὰς διδασκαλίας, γινομένας ὑπὸ τῶν διευθυντῶν τῶν διδασκαλείων ἢ τῶν ἐν αὐτοῖς καθηγητῶν τῶν παιδαγωγικῶν μαθημάτων ἢ δημοδιδασκάλων ἀποφοιτησάντων ἀπὸ τὰ μετὰ τὸ 1878 ἰδρυθέντα διδασκαλεῖα, ἐν τοῖς προτύποις τῶν διδασκαλείων ἢ ἐν σχολείοις τῶν πρωτευουσῶν τῶν νομῶν καὶ ἐπαρχιῶν. Συγ-

χρόνως εἶχεν ἐκδοθῆ ὑπὸ τοῦ ἐξ Εὐρώπης ἐπανελθόντος Σπ. Μωραΐτου «Ἡ Διδασκαλική», ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξετίθετο ὁ τρόπος τῆς συνδιδασκαλικῆς μεθόδου. Προηγουμένως δὲ εἶχον ἐγκριθῆ καὶ ἀποσταλῆ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου αἱ ὑπὸ τοῦ γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν σχολείων Πετρίδου καταρτισθεῖσαι στοιχειώδεις πρακτικαὶ ὁδηγίαι τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, διὰ τῶν ὁποίων παρέχονται λεπτομερεῖς ὁδηγίαι περὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας τῶν διαφόρων μαθημάτων. Κατ' αὐτάς ἐν τῷ συνδιδασκαλικῷ συστήματι ὁ διδάσκαλος δέον 1) «νὰ ἀσκῆ διὰ τῶν μαθημάτων τὸ παρατηρητικὸν καὶ τὸ κριτικὸν μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ γνωστικοῦ δυνάμεων προκαλῶν ταύτας εἰς αὐτενέργειαν καὶ ὑποθάλπων τὴν πρὸς αὐτενέργειαν φυσικὴν κλίσιν καὶ διὰ τῆς ἐπεξεργασίας τῶν γνώσεων ἐνεργαζόμενος τὴν εὐκίνησιν τοῦ πνεύματος. Πρὸς τοῦτο ἄμεσον καὶ δραστικώτατον ὄργανον ἔχει τὴν γλῶσσαν, ἣν δέον νὰ ρυθμίζῃ πρὸς τὴν ψυχικὴν ἀντίληψιν, προσπαθῶν νὰ μορφώσῃ καὶ πλουτίζῃ κατὰ μικρὸν καὶ τὴν τοῦ μαθητοῦ γλῶσσαν· 2) νὰ προσπαθῆ νὰ καταστήσῃ τὸν παῖδα ἄνθρωπον πρακτικόν, δηλαδὴ ἱκανὸν νὰ ἐκτιμᾷ προσηκόντως τὴν πρὸς ἑαυτόν, ἥτοι πρὸς τὰς ὑλικὰς ἢ ἠθικὰς αὐτοῦ χρείας, σχετικὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων καὶ νὰ ἐννοῆ νὰ μεταχειρίζεται ταῦτα ἐκλέγων τὰ προσφορώτερα πρὸς τὸν ἐκάστοτε σκοπὸν μέσῃ· 3) νὰ κανονίσῃ διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τὸ συναισθητικὸν οὕτως, ὥστε ὁ παῖς νὰ χαίρῃ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ νὰ λυπῆται ἐπὶ τοῖς κακοῖς. Ἡ χαρὰ, ἡ λύπη, ἡ ἐλπίς, ὁ φόβος, ἡ ἀγανάκτησις, ἡ εὐφροσύνη, ἡ συμπάθεια, ἡ ἀποστροφή καὶ αἱ ἀπειροπληθεῖς τούτων συγκράσεις καὶ λεπτεπίλεπτοι τοῦ συναισθητικοῦ καταστάσεις νὰ συντελῶσιν εἰς καθοδήγησιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν ἀντιστοίχων βουλήσεων· 4) νὰ ἐπιμεληθῆ ὥστε νὰ ἐπεκταθῆ τὸ αἶσθημα τῆς οἰκειότητος τοῦ παιδὸς καὶ ἐκτός τοῦ οἴκου εἰς τὴν πόλιν, τὸ ἔθνος, τὴν ἀνθρωπότητα καὶ νὰ κινηθῆ ἡ ζωηρὰ ἀγάπη καὶ ἡ συμπάθεια αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, πρὸς τὴν κοινωνίαν, τὸ ἔθνος, τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ πράξει τοῦ ἀγαθοῦ, δι' ἧς πείθεται νὰ ὑποβάλλῃ προθύμως ἑαυτὸν εἰς θυσίας ὑπὲρ τῶν ἄλλων, εἶναι τὸ μόνον φάρμακον, δι' οὗ ναρκοῦται ὁ ἐγωϊσμός, ἡ λανθάνουσα

αὕτη ρίζα πάσης κακίας· 5) νὰ ἐπιμεληθῆ ὅπως διεγερθῆ ἡ εὐσέβεια πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἐκκαυθῆ ἡ πρὸς Αὐτὸν ἀγάπη τοῦ παιδὸς καὶ ἡ εἰς τὰς ἐντολάς Του ἀφοσίωσις· 6) νὰ ἐπιμεληθῆ ὅπως διεγερθῆ ἡ ἀγάπη τοῦ παιδὸς πρὸς τὸ ἀληθές, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὰ δι' ὧν ἐκτελοῦνται καὶ παρίστανται αἱ τρεῖς αὗται ὑψισταὶ ἰδέαι ἐν τῇ φύσει, ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ ὡς καὶ πρὸς τὰς μερικωτέρας τούτων ἐκδηλώσεις, ἥτοι δέον νὰ διεγερθῆ κατὰ μικρὸν ἡ ἀγάπη τοῦ παιδὸς πρὸς τὸ ἐν παντὶ ἀκριβές καὶ τὸ σκόπιμον πρὸς τὸ σύμμετρον, τὸ κομψὸν καὶ τὸ χαρίεν καὶ ἡ ἀποστροφή του πρὸς τὰ ἐναντία τούτων· 7) νὰ ἐπιμεληθῆ ὅπως ἐνισχυθῆ ἡ βούλησις τοῦ παιδὸς, ὥστε αἱ ταλαντευόμεναι κλίσεις αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν νὰ κατασταθῶσιν ὀρισμέναι θελήσεις καὶ ὅπως ἀσκηθῆ ὁ παῖς νὰ ὑπαγάγῃ τὰς θελήσεις του εἰς τὸ σκόπιμον, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἠθικόν, ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ συναισθητικοῦ . . . Ἀρχόμενος τῆς διδασκαλίας δέον ὁ διδάσκαλος νὰ ὀρίζῃ ἀκριβῶς καὶ συντόμως πρῶτον περὶ τίνος ἔσται τὸ μάθημα. Ἐπειτα νὰ ἐξηγῆ ἐν ὀλίγαις λέξεσι τὴν σπουδαιότητα τοῦ διδακτέου ἐπιμελούμενος νὰ ἄρῃ πᾶσαν ἐξ ἰσχυρῶν ἐντυπώσεων πρὸ τοῦ μαθήματος ταραχὴν τῆς ψυχῆς τῶν μαθητῶν καὶ ἐπαναφέρῃ τὴν γαλήνην ἐν τῷ πνεύματι αὐτῶν. Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ συνδέῃ δι' ἀναλύσεως καὶ συνθέσεως τὰς διδακτέας ἀγνώστους πρὸς τὰς γνωστὰς ἤδη συγγενεῖς αὐτῶν ἐννοίας, τὰς ἐν τῇ συνειδήσει τῶν παιδῶν ὅπωςδῆποτε κατατεθειμένας ἐκ τῆς μικρᾶς αὐτῶν πείρας. Ὁ παῖς εἰσερχόμενος εἰς τὸ σχολεῖον ἀποκομίζει οἴκοθεν ἤδη πληθύν τινα γνώσεων ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐν τῷ οἴκῳ ἀνάπτυξιν τῶν περὶ αὐτοῦ καὶ τὴν πείραν του, ἀλλ' ἀτάκτως καὶ τυχαίως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σχηματισθεισῶν. Γινώσκει καὶ φυσικὰ ὄντα πολλὰ καὶ τεχνητά, καὶ τὰ ὀνόματα καὶ τὴν χρησιμότητα αὐτῶν, τὰ σχήματα, τὰ χρώματα καὶ τινὰς ἰδιότητες αὐτῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀκριβῶς. Αὗται αἱ ἀτελεῖς γνώσεις εἶναι πολύτιμον κεφάλαιον διδακτικόν, διότι πρὸς αὐτὰς δύναται ὁ διδάσκαλος νὰ συνδέῃ ὡς διὰ μίτου τὰς διδακτέας συγγενεῖς αὐτῶν γνώσεις, αἵτινες εὐκόλως πρὸς ἐκείνας ἀφομοιούμεναι ἰδιοποιοῦνται ὑπὸ τοῦ παιδὸς. Ἀνάγκη, πρὶν ἢ διδάξῃ νέας, νὰ

κινήση τὸν νοῦν τοῦ παιδός, ὅπως δι' ἐπεξεργασίας σχηματίσῃ ἀκριβῆ αὐτῶν ἔννοιαν . . . Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀνάγκη νὰ εἶναι σύντομος καὶ σαφής. Ἡ πολυλογία καὶ ἡ ἀσάφεια εἶναι ἡ χειρίστη τῆς διδασκαλίας λύμη. Κυριώτατον μέλημα ἔστω ἡ τοῦ πνεύματος τῶν παιδῶν ἐξέγερσις ἀπὸ τῆς νάρκης καὶ ἡ ἐπὶ τὰς διδακτέας ἔννοιαι προσήλωσις· κατορθοῦται δὲ τοῦτο, ὅταν αἱ διδακτέαι ἔννοιαι προσφέρωνται τῇ ψυχῇ τοῦ παιδός σαφῶς καὶ εὐκρινῶς διὰ γλώσσης ἡρμοσμένης τῇ ἡλικίᾳ τῶν παιδῶν καὶ κινῆται ἐπιτηδείως τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν . . . Ἴνα ἀποβῆ καρποφόρος ἡ διδασκαλία ἀνάγκη αἱ μεταδιδόμεναι γνώσεις νὰ μὴ μένωσι ὡς τι νεκρὸν κεφάλαιον ἀποτεταμιευμένον ἐν τῇ καταφόρτῳ μνήμῃ τοῦ παιδός, ἀλλὰ νὰ καταστῶσι κατὰ μικρὸν δι' ἐξεργασίας τοῦ νοός, τῇ συνεργείᾳ καὶ τῶν λοιπῶν ψυχικῶν δυνάμεων, πνευματικὸν αὐτοῦ κτῆμα ἐσφραγισμένον διὰ τῆς ἰδιαιτέρας ἐκάστου πνευματικῆς σφραγίδος. Ἡ οὕτως ἐξεργασθεῖσα γνώσις καὶ ζῶσα καὶ εὐχρηστος εἶναι καὶ ἐπὶ τῆς βουλήσεως ἐπενεργεῖ διὰ τοῦ συνεγειρομένου συναισθήματος ὡς κέντρο· ἀλλ' ἡ μήπω ἀναπτυχθεῖσα παιδικὴ ἀντίληψις δὲν εἶναι δεκτικὴ πάσης γνώσεως μετ' ἴσης εὐκολίας. Αἱ σύνθετοι καὶ ἀφηρημένοι ἔννοιαι εἶναι δυσπρόσιτοι εἰσέτι καὶ δύναται ἡ βεβιασμένη αὐτῶν διδασκαλία νὰ ἀνατρέψῃ πᾶσαν τὴν μορφωτικὴν τοῦ διδασκάλου ἐπενέργειαν ἐπιφέρουσα δεινὴν σύγχυσιν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ παιδός καὶ διατάραξιν τῆς ἐπικρατούσης ἐν τῇ κινήσει τῶν ψυχικῶν αὐτοῦ δυνάμεων ἁρμονίας.

»Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ψυχολογικῆς ταύτης ἀνεμοζάλης χρεῖα καὶ ἐπιμελῶς νὰ ἐκλέγωνται αἱ διδακτέαι ἔννοιαι καὶ κανονικῶς νὰ ἀναλύωνται καὶ εὐλαβῶς νὰ μεταδίδωνται, ἂν μὴ μέλλωσι νὰ δισστρέψωσι τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ πνεύματος, καὶ ἀντὶ ὠφελείας νὰ προξενήσωσι ζημίαν ἀνεπανόρθωτον. Αἱ τὸ πρῶτον μεταδιδόμεναι γνώσεις δεόν νὰ στηρίζωνται πρὸς τὰς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεις· καὶ αἱ μὲν ἱστορικαὶ νὰ διδάσκωνται δι' εἰκόνων, αἱ δὲ ἀπὸ τῆς φύσεως δι' ἐπιδείξεως αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ἢ ἐν ἐλλείψει τούτων, δι' εἰκόνων καὶ αὐταί. Ἐν πᾶσι δὲ τούτοις ἡ διδασκαλία δεόν νὰ εἶναι ἐποπτικὴ... Μόνη ἡ τῶν διδαχθέντων κατανόησις καὶ ἀκριβῆς ἀπομνημόνευσις ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ δὲν πληροῖ τὸν

σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος. Ἡ σώρευσις καὶ ταμίευσις γνώσεων ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ παιδὸς δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος τῆς διδασκαλίας. Ἡ κυρία διδασκαλία ἄρχεται μετὰ τοῦτο. Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τοῦ μαθητοῦ ἐπὶ τῶν μετὰ τόσων κόπων ταμιευθεισῶν ἐν τῇ μνήμῃ γνώσεων, καὶ νὰ προκαλῆ ἐπιτηδείως τὸν νοῦν αὐτοῦ διὰ καταλλήλων ἐρωτήσεων ὀδηγητικῶν, καὶ οἶονεὶ συσχεπτόμενος νὰ ὑψηγῆται, ὅπως οὐ μόνον ἐξακριβώνη λεπτομερῶς τὰς γνώσεις, ἀλλὰ καὶ ὅπως συνάγη ἐξ αὐτῶν τὸ προσῆκον ἠθικὸν πόρισμα. Τοῦ πορίσματος τούτου ἡ ἐφαρμογὴ ἐν τοῖς πράγμασι δεόν νὰ γίγνηται δι' ἀναπτύξεως· νὰ εἰκονίζονται γραφικῶς διὰ γλώσσης ὀξέως ἠκονημένης καὶ ἐπαγωγῆς τὰ καλὰ ἢ κακὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ ἢ ἐπὶ τῆς ἀρμονικῆς συνυπάρξεως τῶν φυσικῶν ὄντων, ἢ ἐπὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀτόμου, τῆς οἰκογενείας, τῆς κοινωνίας, τοῦ ἔθνους, τῆς ἀνθρωπότητος, ὥστε νὰ κινῆται συγχρόνως καὶ τὸ συναίσθημα τοῦ παιδὸς καὶ τὸ ἐνδιαφέρον, εὐκόλως ὡς ἐκ τῆς ζωηρότητος τῆς φαντασίας κατὰ τὴν ἀπαλὴν ἡλικίαν διεγείρομενα... Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀνάπτυξιν τῆς ὕλης ἐκάστου μαθήματος κατὰ τὰ ρηθέντα καὶ κατὰ τὴν πρὸς τοῦτο τεταγμένην ὥραν, δεόν νὰ ἐπαναλαμβάνωσι ταύτην ἀμέσως τινὲς τῶν μαθητῶν, διορθούμενοι ἐν οἷς σφάλονται καὶ ὡς πρὸς τὸ πραγματικὸν καὶ ὡς πρὸς τὸ λεκτικόν. Ἡ κατὰ λέξιν ἀπομνημόνευσις ἀπαγορεύεται. Ὁ μαθητὴς ὀφείλει, ἐξεταζόμενος τὴν ἐπομένην, τὸ διδαχθὲν μάθημα ν' ἀφηγῆται δι' ἰδίων λέξεων. Ἡ κατὰ λέξιν ἀπομνημόνευσις ἐπιτρέπεται μόνον εἰς ὠρισμένας περιστάσεις, ἀλλὰ προερμηνευθέντος πάντοτε τοῦ ἀπομνημονευτέου ὑπὸ τοῦ διδασκάλου...»

Μετὰ τὰς γενικὰς ταύτας ἀρχὰς αἱ πρακτικαὶ ὀδηγίαι εἰσέρχονται εἰς τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας ἐκάστου μαθήματος, ἀφοῦ προηγουμένως ἐρίσωσι τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, εἰς ὃν δεόν νὰ τείνη ἡ διδασκαλία.

Αἱ πρακτικαὶ ὀδηγίαι ἐξετυπώθησαν ὑπὸ τοῦ Ἑπουργείου καὶ διανεμήθησαν εἰς τοὺς διδασκάλους.

Κατόπιν τῶν πρακτικῶν τούτων ὀδηγιῶν, διὰ τοῦ ἀπὸ 3 Σεπτεμβρίου 1880 διατάγματος συνετελέσθη ἡ μεταβολὴ τῆς μεθόδου

δου τῆς διδασκαλίας ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, εἰσαχθείσης τῆς συνδιδασκτικῆς μεθόδου. Ἄλλὰ τὸ προσωπικὸν ἦτο ὅλως ἀπαρασκειον διὰ τὴν μέθοδον ταύτην. Ἡ ὀλιγοχρόνιος μετεκπαιδεύσις αὐτοῦ δὲν ἦτο ἱκανὴ νὰ μεταβάλη οὔτε τὸ πνεῦμα τῶν διδασκάλων οὔτε τὰς συνηθείας αὐτῶν. Μόνον οἱ ἐκ τῶν διδασκαλείων ἀποφοιτῶντες ἦσαν εἰς θέσιν νὰ μεταχειρίζονται τὴν νέαν μέθοδον. Διὰ τοῦτο αἱ ἐκθέσεις τῶν ἐκτάκτων ἐπιθεωρητῶν τῶν ἀποσταλέντων κατὰ τὸ 1883 πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν δημοτικῶν σχολείων ἦσαν ὅλως ἀποκαρδιωτικαὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν αὐτοῖς ἐφαρμοζομένην μέθοδον διδασκαλίας. Οὕτως ὁ Χ. Παπαμάρκου, ἐπιθεωρήσας τὰ σχολεῖα τῆς Κερκύρας γράφει, ὅτι αἱ διδασκτικαὶ μέθοδοι ἦσαν ἐντελῶς ἀψυχολόγητοι καὶ οἱ παιδευτικοὶ τρόποι ἦκιστα παιδαγωγικοί, ὁ Ν. Γ. Πολίτης, προκειμένου περὶ τῶν σχολείων Βόλου, γράφει· «δυνάμεθα ἀπολύτως νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ ἐξ αὐτῶν ἀπολυόμενοι παῖδες, ὡς ὁ ἀλλαντοπώλης τοῦ κωμικοῦ, οὐδὲν ἐπίστανται

πλὴν γραμμάτων καὶ ταῦτα μέντοι κακὰ κακῶς.

Διότι κυρίως μόνον ἀνάγνωσιν διδάσκονται οἱ παῖδες, καὶ ταύτην ξηράν, μονότονον, ἀψυχον, ἀνευ ὑποκρίσεως καὶ ἐκτὸς τῆς ἀναγνώσεως ὀλίγην γραφήν, ἀλλ' ἄμορφον καὶ ἀφιλόκαλον.... Διδάσκονται ὅμως δυστυχῶς πολλὰ καὶ γεωγραφίαν καὶ ἱστορίαν καὶ τὰ ἱερὰ καλούμενα μαθήματα, πάντα διὰ τῆς μεθόδου τῆς μηχανικῆς ἀποστηθίσεως, τῆς προσφυστάτης εἰς ἀποξήρανσιν τοῦ νοῦ καὶ μάρανσιν τῆς ἀρτιθαλοῦς κρίσεως τῶν παιδῶν... Ὡς ἱκανῶς δὲ ἐνδεικτικὸν διδασκαλικῆς ἀπειροκαλίας σημειοῦμαι, ὅτι ἐν τινι σχολείῳ ἤκουσα ἀπαγγελλόμενον ἐν ποίημα τοῦ μακαρίτου Σκόκου, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Ὀθωνα, ὅστις, ὡς ἀπῆται ἢ περίστασις, εἶχε βαπτισθῆ εἰς Γεώργιον μὲ μεγάλην θυσίαν τοῦ μέτρου. Ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ ἡ πάσχουσα Ἑλλάς, ζητεῖ τὴν ἀρωγὴν τοῦ Βασιλέως.

Τὸν βασιλέα θεωρεῖ ζητεῖ νὰ πλησιάσῃ,
ἐμπερδευμένη βρίσκεται εἰς θάμνους καὶ εἰς δάση».

Ὁ Π. Οἰκονόμου μετὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν σχολείων Λαρίσης καὶ Ἀγυιᾶς γράφει· «ὡς πρὸς τὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας καὶ ἐνταῦθα ἐπικρατεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ἡ ἀπλή

καὶ ἄπονος εἰς τοὺς διδασκάλους μέθοδος, καθ' ἣν οὗτοι ἀναγινώσκουσι μὲν ἐκ τοῦ βιβλίου τὰς ἐρωτήσεις, οἱ δὲ μαθηταὶ λέγουσιν ἀπὸ μνήμης τὰς ἀποκρίσεις. Καθόλου δὲ οἱ διδάσκαλοι ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ εἰδωλα, τὰ ὅποια οὔτε διδάσκουσιν οὔτε ἐμπνέουσιν».

Ὁ Χαρ. Πούλιος, ἐπιθεωρήσας τὰ σχολεῖα Ἀχαΐας καὶ Ἡλίδος καὶ Ὀλυμπίας, γράφει· «Ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸ διδακτικὸν μέρος τοῦ σχολείου οἱ παῖδες δὲν κατορθοῦσιν ἄλλο ἢ τὴν ἀπόκτησιν ὀλιγίστων γνώσεων ὡς ἀληθεῖς ψιττακοί, μηδὲν ἐννοοῦντες, διότι οἱ διδάσκαλοι δὲν διδάσκουσιν, ἀλλ' ἐξετάζουσι μόνον. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν τῶν παιδῶν μόρφωσιν, δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι τὸ σχολεῖον εἶναι πτώμα ἄψυχον, διότι οἱ διδάσκαλοι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀπαιτοῦντες παρὰ τῶν μαθητῶν αὐτῶν τυπικῶς καὶ ψιττακιστὶ ν' ἀποκρίνωνται εἰς τὰς ἐρωτήσεις των, δὲν κινῶσι τὸ πνεῦμα αὐτῶν, δὲν διεγείρουσι τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν πρὸς ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἰδέας».

Ὁ Ι. Κοφινιώτης, ἐνεργήσας ἐπιθεώρησιν τῶν σχολείων Μεγαλοπόλεως, γράφει· «Δυστυχῶς πάντες οἱ διδάσκαλοι ὄχι μόνον στεροῦνται καὶ τῆς στοιχειωδεστέρας μεθόδου πρὸς διαπαιδαγώγησιν τῶν παρ' αὐτοῖς φοιτῶντων μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον ζῆλον καὶ τὴν μικροτέραν ἐπιμέλειαν δεικνύουσι πρὸς τε τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν καὶ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν».

Ὁ Ἐλ. Κούσης, ἐπιθεωρήσας τὰ σχολεῖα τῶν ἐπαρχιῶν Δομοκοῦ καὶ Φθιώτιδος, γράφει· «Ἄπαντες διδάσκουσι κατὰ τὴν παλαιὰν μέθοδον, τὴν τὸν νοῦν καταξηραίνουσαν, ἀποναρκοῦσαν καὶ κτείνουσαν, τὴν μνήμην μόνον δι' ἀκαταλήπτων λέξεων καὶ φράσεων ἐπιβαρύνουσαν, χρήσιμον δ' οὐδέν, οὐδ' ὑγιὲς διδάσκουσιν... Οἱ πλεῖστοι τῶν λοιπῶν ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς παλαιᾶς μεθόδου περιδεῶς ἐγκεκλεισμένοι, τῆς γραμματικῆς τοῦ Γενναδίου τῶν κανόνων καὶ τῶν σπανιωτάτων καὶ ποιητικῶν τύπων ἀπρίξ ἔχονται καὶ τὴν χρηστομάθειαν τοῦ Ραγκαβῆ ὡς ἀναγνωστικὸν βιβλίον μεταχειρίζονται».